

Вікторія ВДОВЕНКО,

orcid.org/0000-0002-0884-6209

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Україна) *violeta_vv@ukr.net*

Оксана АБРАМОВА,

orcid.org/0000-0003-1802-8274

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної та професійної освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Україна) *abramova1978oks@gmail.com*

ВПЛИВ ОСВІТНЬОЇ АВТОНОМІЇ НА ЯКІСТЬ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКИХ ПОЧАТКОВИХ УЧИЛИЩ ПІВДНЯ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

На основі архівних джерел автори зробили спробу дослідити вплив автономії німецьких початкових училищ півдня України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) на якість освіти. Перші німецькі переселенці мали досить широкі права й користувалися прихильністю імперської влади. Вони прагнули, з одного боку, до збереження своєї ідентичності, національної, культурної й общинної автономії, певного дистанціювання від органів місцевої влади, а з іншого – до участі в житті нової батьківщини.

Автори стверджують, що саме через те, що німецькі поселенці тривалий час мали значну адміністративну, релігійну, в тому числі й освітню, автономію, це позитивно вплинуло на якість їхньої початкової ланки освіти. Німецькі поселенці зуміли створити широку мережу початкових шкіл, якою охопили майже всіх дітей. Також позитивно вплинув на рівень писемності серед німців збільшений термін навчання (6–7 років). Автори статті зазначають, що навчання в тогочасних німецьких школах було змішаним і охоплювало як хлопчиків так і дівчат. За цим показником рівень охоплення початковою освітою дівчат у німецьких колоніях був набагато вищим, ніж у інших національностей. Німецькі колоністські громади усвідомлювали важливість початкового всеобучу для німецьких дітей, тому вклали значні кошти у розвиток та функціонування своїх початкових шкіл.

Також встановлено, що вчителі німецьких початкових училищ мали можливість більшість предметів викладати рідною мовою дітей, використовувати більш прогресивні методики навчання, часто це були унікальні авторські розробки, постійно обмінюватися передовим педагогічним досвідом, підвищувати свій фаховий рівень.

Досліджено історію проведення конференцій учителів німецьких початкових училищ. На основі архівних джерел автори встановили, що саме конференції вчителів німецьких початкових училищ були першими в тогочасній Російській імперії – їх почали проводити ще у 30-х рр. ХІХ ст. Єдина перерва в їх проведенні була наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХІХ ст. в період посилення реакції. На думку авторів, усі ці фактори позитивно вплинули на те, що відсоток письменних серед німців був найвищим в Російській імперії.

З часом німці Російської імперії поступово втрачали свої права й привілеї, а їх утиски посилювалися. Все це спричинило до появи першої могутньої хвилі еміграції німців з Росії до Канади, США, Аргентини, Бразилії.

Ключові слова: освітня автономія, якість освіти, початкові училища, німецькі колоністи, педагогічні конференції.

Viktorii VDOVENKO,

orcid.org/0000-0002-0884-6209

PhD (Pedagogical Sciences),

Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) violeta_vv@ukr.net

Oksana ABRAMOVA,

orcid.org/0000-0003-1802-8274

PhD (Pedagogical Sciences),

Associate Professor at the Department of Technology and Professional Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) abramova1978oks@gmail.com

THE INFLUENCE OF EDUCATIONAL AUTONOMY ON THE QUALITY OF EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF GERMAN PRIMARY SCHOOLS IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES)

Based on archival sources, the authors attempted to investigate the influence of the autonomy of German primary schools in the south of Ukraine (end of the 19th – beginning of the 20th century) on the quality of education. The first German immigrants had quite broad rights and enjoyed the favor of the imperial authorities. They sought, on the one hand, to preserve their identity, national, cultural and communal autonomy, a certain distance from local authorities, and on the other hand, to participate in the life of their new homeland.

The authors claim that precisely because the German settlers had significant administrative, religious, including educational autonomy for a long time, this had a positive effect on the quality of their primary education. German settlers managed to create a wide network of primary schools, which covered almost all children. Also, the increased duration of education (6–7 years) had a positive effect on the level of literacy among Germans. The authors of the article note that education in German schools at that time was mixed and included both boys and girls. According to this indicator, the level of coverage of primary education for girls in the German colonies was much higher than that of other nationalities. German colonial communities were aware of the importance of primary education for German children, so they invested heavily in the development and operation of their primary schools.

It was established that the teachers of German primary schools had the opportunity to teach most subjects in the children's native language, use more progressive teaching methods, often these were unique author's developments, constantly exchange advanced pedagogical experience, and improve their professional level.

The authors investigated the history of conferences of teachers of German primary schools. On the basis of archival sources, the authors established that it was the conferences of teachers of German primary schools that were the first in the Russian Empire at that time – they began to be held in the 1830s. The only break in their implementation was in the late 80s – early 90s of the 19th century. in the period of increased reaction.

According to the authors, all these factors had a positive effect on the fact that the percentage of literates among Germans was the highest in the Russian Empire.

Over time, the Germans of the Russian Empire gradually lost their rights and privileges, and their oppression intensified. All this led to the appearance of the first powerful wave of emigration of Germans from Russia to Canada, the USA, Argentina, and Brazil.

Key words: educational autonomy, quality of education, primary schools, German colonists, pedagogical conferences.

Постановка проблеми. На сьогодні в українському суспільстві існує запит на реформування вітчизняної освіти на шляху входження її у загальноєвропейський простір. Старі освітні стандарти перестають бути дієвими та задовольняти потреби сучасного покоління здобувачів, тож наша система освіти потребує оновлення та упровадження новітніх стандартів. У нещодавно прийнятих Державних стандартах початкової та базової середньої освіти (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020), з поміж інших важливих положень, закладено академічну свободу закладу освіти, фахову автономію вчителя,

право самостійно розробляти освітні програми, визначати режим роботи, структуру навчального року, форми й методи навчання та оцінювання здобувачів тощо.

Поняття «автономія» – це право самостійно здійснювати внутрішнє управління. Головною метою автономізації діяльності закладів освіти є підвищення якості освіти та якості надання освітніх послуг за рахунок підвищення ефективності управління закладом (Сеїтосманов, Фасоля, Мархлевські, 2019: 6). Закон України «Про освіту» визначає академічну, організаційну, кадрову, фінансову автономію закладів освіти, а Закон України «Про повну

загальну середню освіту» закріплює та розширює автономні повноваження закладів загальної середньої освіти, уточнюючи деталі кожного з їх видів.

Проте в історії вітчизняної освіти був досвід функціонування освітньої автономії навчальних закладів німецьких громад, які проживали на півдні України в XIX – на початку XX ст., саме тому вивчення, переосмислення та творче впровадження історичного досвіду з даного питання є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед досліджень з історії німецьких переселенців на території України переважають роботи, що розкривають соціально-економічні, політико-правові та міграційні питання. Також деякі праці присвячені окремим аспектам історії освіти німецьких колоністів. Насамперед, варто відзначити дослідження І. Задерейчука, який провів комплексне дисертаційне дослідження, присвячене вивченню системи освіти німців на Півдні України 1789–1938 рр. (Задерейчук, 2005). Інші дослідження мають більш вузьке спрямування з цієї проблематики. Так, О. Сараєва дослідила вплив діяльності земських установ на культурно-просвітницький розвиток національних меншин, в тому числі і німців, південно-східної України кінця XIX – початку XX ст. (Сараєва, 2009), монографія О. Іваненко присвячена культурно-освітньому життю етнічних меншин Наддніпрянської України, де з-поміж інших меншин згадуються і німецькі колоністи. Вчена вважає, що упродовж другої половини XIX – початку XX ст. діяльність освітян з німецьких поселень сприяла привнесенню на український ґрунт основ європейської педагогічної культури (Іваненко, 2021).

Мета статті. На основі архівних джерел, нами зроблено спробу вивчити тяжіння німецьких переселенців до свого історичного й культурного коріння та дослідити як впливала освітня автономія німецьких громад, що проживали на півдні України, на якість початкової ланки освіти.

Виклад основного матеріалу. Перші німецькі колонії-поселення з'явилися на території України майже відразу після приходу до влади Катерини II. Саме в цей період відбувалося остаточне знищення козацького самоуправління, а згодом і ліквідація Запорізької Січі. Царський уряд вирішив змінити етнічний склад південного сходу України і заселити цей край колоністами інших національностей, зокрема, німцями. Щоб заохотити німецькі громади до переселення в південну та східну частини України, царат був змушений піти на серйозні поступки, адже традиційні тогочасні моделі управління, що передбачали широке втручання у внутрішні справи

сільських громад, навряд чи зацікавили б німецьких колоністів. Лідери німецьких громад у перемовинах із російськими дипломатами вимагали збереження як релігійної, так і адміністративної автономії майбутніх поселенців. Усвідомивши важливість створення для німецьких колоністів режиму найбільшого сприяння, можновладці пішли назустріч цим вимогам, які були закріплені у положенні Маніфесту 1763 р. про «внутрішню юрисдикцію колоній» (Каненберг-Сандул, 2020: 27).

Таким чином, Маніфестом 1763 р. уряд закріпив законодавчу основу для переселення німців в Російську імперію, куди їх запрошували з метою заселення, укріплення й економічного розвитку нових завойованих, але ще неосвоєних територій імперії. Німецьким селянам пропонувалася цілинна земля по 30 десятин на сім'ю в необжитих районах південної частини України, свободу розвитку національної культури й віросповідання, внутрішнє самоуправління (Вдовенко, 2004: 406). Шість поселень було засновано німцями ще в 1763–1774 рр. у Борзенському повіті Чернігівської губернії. Проте внаслідок пільгових умов, що були надані царським урядом західнонімецьким колоністам, кількість їхніх поселень швидко зростає, особливо в південно-українських землях (лише у Мелітопольському повіті протягом 1804–1858 рр. ними було засновано 87 колоній). А в цілому за період з 1858 р. по 1897 р. чисельність німецького населення в південній частині України зростає з 138,8 тис. до 377,8 тис. осіб, що становило 3,5 % загальної кількості населення цього краю. Лише на Правобережній Україні мешкало 190,1 тис. німців, більшість яких була зосереджена на Волині – 171,3 тис. осіб, або 5,7 % усіх жителів. Західноєвропейські емігранти у своїй більшості були селянами або представниками найбідніших верств міського населення. Серед них було багато сектантів, які зазнавали у своїх країнах переслідувань за релігійні переконання (Наулко, Артюх, Горленко, 1993: 40–41). В силу наданої колоністам комунальної автономії, вони користувались правом обирати сільського й верховного старост, які були підзвітними зборам села або району. Губернські управи колоністів були підпорядковані не місцевій державній владі, а Попечительському Комітету в Одесі, а останній напряму був підпорядкований урядові у Петербурзі (Вдовенко, 2004: 408).

До 1881 р. школи німецьких колоній користувалися повною автономією, а викладання в них велось німецькою мовою, хоча діти також були зобов'язані вивчати й такі предмети як російська мова, історія й географія Росії. Мережа початко-

вих шкіл була добре розвиненою. О. Замуруйцев у своєму дослідженні наводить факти, які вигідно вирізняли початкову ланку освіти німецьких поселенців: по-перше, тривалість навчання у німецьких школах становила в середньому 6–7 років, тоді як для початкових шкіл інших категорій (земських, міських, міністерських) цей показник дорівнював 3–4 роки. По-друге, навчання в німецьких школах було змішаним і охоплювало як хлопчиків так і дівчат. За цим показником рівень охоплення початковою освітою дівчат у німецьких колоніях був набагато вищим, ніж у інших національностей. По-третє, загалом система початкового навчання практично охоплювала основну масу дітей німецьких поселень. І, звичайно, щоб реалізувати ці положення на практиці було необхідне відповідне фінансування. Колоністські громади, усвідомлюючи важливість даної проблеми, вкладали значні кошти у розвиток та функціонування своїх початкових шкіл. Наприклад, згідно зі статистичними даними по Таврійській губернії за 1886–1887 рр., німецьким колоністам, які становили лише 6,8 % населення губернії, належали 47,3 % сільських початкових шкіл південного регіону. На їх утримання німці та меноніти виділяли 49 % від загальної суми коштів, що надавалися сільськими громадами на підтримку народної освіти в губернії (Замуруйцев, 2013: 69).

Недарма перепис 1897 р. показав, що відсоток письменних серед німців був найвищим у Російській імперії – 59,9 % серед чоловіків і 58,6 % серед жінок (для порівняння, відсоток письменних серед українців становив 23,3 % серед чоловіків і 3,9 % серед жінок) (Постернак, 1920: 9).

Відсоток письменних по губерніях України у 1897 р. був таким:

№ п/п	Губернії	% письменних серед усього населення
1	Херсонська	25,9
2	Катеринославська	21,5
3	Чернігівська	18,4
4	Київська	18,1
5	Волинська	17,2
6	Полтавська	16,9
7	Харківська	16,8
8	Подільська	15,5

Радянський історик М. Гриценко пояснював вищий рівень письменності в Херсонській та Катеринославській губерніях, насамперед, тим, що «в цих губерніях проживало багато німців-колоністів, серед яких було більше письменних порівняно з корінним населенням» (Гриценко,

1966: 9). Проте, на нашу думку, цей аргумент не є досить переконливим: на Волині відсоток німецького населення був дещо вищим (5,7 % від усіх жителів), ніж на півдні України (3,5 %), проте цей факт не вплинув позитивно на грамотність усього населення Волинської губернії. Можливо, тут мали місце й інші фактори, які вплинули на рівень писемності на півдні України, і вони ще потребують подальшого дослідження та уточнення.

Франко-пруська війна й утворення Германської імперії в 1871 р. спричинили до згортання протекціоністської політики царату щодо німців-переселенців і до відміни їхнього колоніального статусу та наданих при поселенні «на довічні часи» прав і привілеїв. Починаючи з 1871 р. національні й економічні права німців в Росії постійно звужувалися. Було скасовано їх самоуправління. Німецька мова почала втрачати в суто німецьких районах статус офіційної мови (в адміністративних органах та суді). В 1874 р. на німців була розповсюджена загальна військова повинність. Укладання в 1879 р. германо-австрійського союзу спричинило до нагнітання внутрішньополітичних пристрастей проти німців у Росії. При Олександрі III (1881–1894) політика русифікації німців стала більш жорсткою. В 1881 р. німецькі училища почали підпорядковуватися Міністерству народної освіти, а з 1891 р. починається поступове витіснення німецької мови з німецьких шкіл (Вдовенко, 2004: 9). Збереглося лише право німецького духовенства наглядати за релігійною освітою в німецьких початкових училищах (Державний архів Одеської області: 28). Як слушно зауважила О. Іваненко, основною причиною такого урізання прав німців в галузі освіти було те, що «створені німецькими колоністами на теренах Наддніпрянської України навчальні заклади, що ґрунтувалися на засадах самоврядування й були спрямовані на збереження національних традицій і прищеплення молодому поколінню патріотичних ідей, різко дисонували із засадами самодержавства та офіційною русифікаторською політикою царського уряду» (Іваненко, 2021: 278).

Ще починаючи з 30-х рр. XIX ст. в німецьких колоніях Таврійської, Херсонської, Катеринославської та Бессарабської губерній регулярно, двічі на рік, проводилися конференції вчителів. Єдина перерва в їх проведенні була в кінці 80-х – на початку 90-х рр. XIX ст. в період посилення реакції (Державний архів Одеської області: 7). На жаль, про конференції цього періоду відомостей майже не збереглося через те, що самі німці свої вчительські конференції не розголошували, а часто проводили їх напівлегально через побоювання забо-

рони. І ці застороги були не марними. В різних регіонах час від часу конференції німецьких учителів владою заборонялися. Так, в Орловському центральному училищі Херсонського повіту в період 1905–1907 рр. німецькі вчительські конференції проводити не дозволяли (Державний архів Одеської області: 16). Саме тому німці проводили подібні конференції найчастіше без відома навчального керівництва і громадянської влади. Німецькі освітяни діяли таким чином: лютеранські пастори мали право скликати підлеглих їм кістерів для обговорення поточних справ. Але кістери одночасно були ще й учителями, тому збори кістерів, в більшості випадків, носили характер учительських з'їздів, на яких обговорювалися всі важливі шкільні питання. Аналогічні освітянські конференції в німецьких колоніях проводили також представники інших конфесій: католики, меноніти та ін.

У 1903 р., в період чергової політичної відлиги, дирекцією народних училищ Херсонської губернії було порушено питання про конференції німецьких вчителів. Попечитель Одеського навчального округу з розумінням і прихильністю поставився до цього питання і направив до Міністерства народної освіти прохання дозволити в подальшому проводити подібні німецькі вчительські конференції. Міністерство задовольнило клопотання (відношення від 2 квітня 1903 р. за № 11257) (Державний архів Одеської області: 21).

З 1907 р. в імперії почалася нова хвиля реакції. Проведення місцевих з'їздів народних учителів влада намагалася під різними приводами забороняти. Дійшла черга й до німецьких учительських конференцій. У 1910 р. директор народних училищ С. Маргаритов порушив це питання на нараді інспекторів народних училищ Таврійської губернії та доповів, що в Криму без дозволу освітянського керівництва і влади, проходили щорічні педагогічні конференції вчителів німецьких училищ усіх конфесій. Конференції скликалися пасторами (у лютеран), пфарерами або проповідниками, пастором Сімферопольської римо-католицької церкви; у менонітів – час, місце і програма наступної конференції визначались і узгоджувались на попередній. За свідченнями одного з учителів, конференції збиралися в Криму менонітськими духовними старійшинами. Лютеранські пастори скликали вчителів на конференції під тим приводом, що вони скликають кістерів, оскільки вчителі одночасно були й кістерами. Владою було виявлено, що в Криму утворилась менонітська училищна рада, до складу якої входили кримські духовні старійшини, проповідники, деякі вчителі й пред-

ставники громадськості. Ця кримська училищна рада брала активну участь в організації та проведенні педагогічних конференцій і проводила серед кандидатів екзамену на право викладання Закону Божого (Державний архів Одеської області: 2).

Обуренню царської навчальної адміністрації не було меж: «Поруч із інспекторами народних училищ відбувалися педагогічні з'їзди, але інспектори про з'їзди нічого не знали. Керівництво педагогічною справою в німецьких школах, значною мірою, випало з рук інспекторів. Безумовно, деякі інспектори знали про існування конференцій, але вважали їх законними й не доповідали про них керівництву» (Державний архів Одеської області: 6).

Було проведено ретельне розслідування цієї справи. Виявилось, що конференції в різних повітах проходили з різним інтервалом і мали деякі несуттєві відмінності в їх організації. Так, у квітні 1910 р. при ревізії німецьких училищ Перекопського повіту, інспектор С. Маргаритов дізнався, що в Криму вчителі німецьких лютеранських училищ кожного приходу двічі на рік (у квітні, або травні та в серпні) збиралися на конференції, які проходили під головуванням пасторів. У Найманському приході Перекопського повіту лише за період з 1900 до 1910 рр. було проведено до 20 конференцій в селах Найман, Тотанай, Конрад, Коктейн, Аджі-Кат. Коло питань, що обговорювалися на конференціях учителів, було різноманітним: загальні педагогічні питання, методики викладання Закону Божого, російської мови, арифметики, історії, географії. Вчителі проводили також пробні уроки, зачитували реферати, обговорювали їх, виносили резолюції. Також неодноразово порушувалося питання щодо викладання більшої частини навчальних предметів рідною мовою учнів – німецькою. Так, на конференції лютеранських вчителів в лютому 1906 року, яка проходила під орудою пастора Грундштрема, обговорювалося клопотання Одеського товариства розповсюдження освіти серед німців про дозвіл в початкових училищах викладати всі предмети німецькою мовою (окрім російської мови, історії та географії Росії). Також німецькі вчителі пропонували при кожному початковому училищі заснувати попечительство з місцевого пастора і виборних від поселенців, яке б займалося призначенням та звільненням учителів, господарською частиною училища тощо (Державний архів Одеської області: 4).

В Херсонському повіті проводили два типи конференцій: загальні й кушові. Загальні конференції відбувалися один раз на рік (у травні). Збиралися вчителі всіх німецьких шкіл волості (в тому числі й центрального училища) й протягом

цілого дня обговорювали запропоновані питання й теми. Матеріал для роботи конференції збирався так: а) кожен учитель протягом всього навчального року надсилав голові конференції ті питання й проблеми, які в нього виникали під час роботи; б) вчителі готували реферати (автори й теми дуже часто були намічені ще на попередній конференції). Обговорювані питання викликали великий інтерес і жвавий обмін думок і носили здебільшого педагогічно-виховний характер: наприклад, чи допускаються винагороди й покарання в народній школі, коли переходити до вивчення російського алфавіту, як вчитель повинен готуватися до занять, як використовувати хороший гумор на уроках, викладати арифметику російською чи німецькою мовою тощо.

Кущові конференції відбувалися кожні два тижні. Їх розклад складався за загальною згодою вчителів волості на весь навчальний рік на його початку. Всі вчителі округи приїздили в суботу в заплановану школу. Вчитель-господар конференції проводив відкритий урок. Тему цього уроку було намічено ще на початку навчального року. Потім урок активно аналізувався й обговорювався: колеги вказували вчителю на позитивні й негативні моменти, пропонували свої способи ознайомлення учнів з даним матеріалом.

Про існування вчительських конференцій було відомо інспектору народних училищ І району П. Голубеву. Постанови конференцій не завжди носили обов'язковий характер, але вчителі намагалися виконувати їх (Державний архів Одеської області: 16–17).

Подібні конференції проводились і в селі Арциз Акерманського повіту Бессарабської губернії. Ці конференції були санкціоновані ще у 80-х рр. ХІХ ст., а після деякої перерви вони були відновлені на початку 90-х років. З тих пір конференції влаштовували щорічно, маючи особливий дозвіл місцевого губернатора. Але інспекцію про ці конференції не повідомляли. Учасниками конференцій були вчителі Акерманського та Ізмаїльського повітів. Допускались і сторонні вчителі в ролі «гостей». У 1909 р. на конференцію приїхало 75 осіб. Конференції проходили під головуванням місцевого пастора. Мовою конференції була німецька мова і конференція тривала декілька днів. Теми рефератів охоплювали не лише питання релігійного характеру й викладання німецької мови. Наприклад, серед доповідей були й такі: «Про колегіальність серед учителів», «Перший урок по звуковому методу» тощо. Деякі вчителі навчали дітей за авторськими підручниками. На конференціях вони звітували

про результати своєї роботи. Директор народних училищ Бессарабської губернії, активний супротивник німецьких вчительських конференцій, в листі до попечителя Одеського шкільного округу писав: «Конференції фактично перетворюються в з'їзди вчителів, а не лише кістерів, до того ж вони мають незаконний характер». Директор наполягав на тому, щоб ці конференції поставити в жорсткі рамки обмежень і заборон згідно розпорядження Міністерства народної освіти від 11 листопада 1897 р. за № 29868 (Державний архів Одеської області: 27–28).

На нараді інспекторів народних училищ деякі виступаючі захищали вчительські конференції. Так, завідуючий Орловським центральним училищем Морозов говорив: «Конференції не проти діють інспекторам народних училищ, а навпаки, саме на конференціях більш рельєфно і випукло висвітлюється кожна думка, кожне педагогічне положення, висловлене інспекторами». Доповідач підкреслював значення таких конференцій. На його думку, вони: «1) освіжають вчителя, примушують його хоч раз на рік обернутися на пройдений шлях та самому оцінити виконану за рік роботу; 2) спонукають до читання педагогічних творів, до підготовки для захисту або спростування висунутого на конференції того чи іншого тезису; 3) підтримують в учителеві інтерес до справи; 4) обмін думками на конференціях сприяє поліпшенню викладання в школах даного району й притому в кращий бік» (Державний архів Одеської області: 21).

Опираючись на вищесказане, Морозов пропонував впорядкувати це питання, поставивши його на законну основу, і розповсюдити вчительські конференції на інші початкові школи імперії.

А пастор Гершельман закликав не змішувати ці конференції з короткотерміновими педагогічними курсами: «Курси мають на меті методичну підготовку вчителів для їхньої практичної діяльності загалом, паралельно з цим, на курсах повторюються й загальноосвітні предмети. На конференціях найчастіше обговорюються лише деякі методичні питання, що впливають, перш за все, з місцевих умов; конференції прагнуть до установаження єдиних вимог у викладанні. Конференції дають можливість досвідченим учителям поділитися своїм досвідом. Реферати знайомлять учасників з поточними питаннями в частині викладання окремих предметів і релігійно-морального виховання. Конференції необхідні крім короткотермінових педагогічних курсів і одночасно з ними. Конференції – для всіх вчителів, молодих і старих, досвідчених і початківців; на курси ж найчастіше викликаються молоді, малодосвідчені вчителі. Конференції й

педагогічні курси не виключають і не замінюють одне одного – а є необхідними як одні, так й інші» (Державний архів Одеської області: 7).

Але такі виступи на нараді були поодинокими. Більшість інспекторів схилилися до думки, що «конференції вчителів німецьких училищ є незаконними й небажаними» (Державний архів Одеської області: 2).

З часом німці Російської імперії поступово втрачали свої права й привілеї, а їх утиски посилювалися. Все це спричинило до появи першої могутньої хвилі еміграції німців з Росії до Канади, США, Аргентини, Бразилії. Наприкінці першої світової війни до Північної та Південної Америки виїхало близько 300 тис. німців (Вдовенко, 2004: 407).

Висновки. Отже, перші німецькі переселенці мали досить широкі права й користувалися прихильністю влади. Вони прагнули, з одного боку, до збереження своєї ідентичності, національної, культурної й общинної автономії, певного дистанціювання від органів місцевої влади, а з іншого – до участі в житті нової батьківщини. Ми вважаємо,

що саме через те, що німецькі поселенці тривалий час мали значну адміністративну, релігійну, в тому числі й освітню, автономію, це позитивно вплинуло на якість їхньої початкової ланки освіти. Передусім, учителі німецьких початкових училищ мали можливість більшість предметів викладати рідною мовою дітей, використовувати більш прогресивні методики навчання, часто це були унікальні авторські розробки, постійно обмінюватися передовим педагогічним досвідом, підвищувати свій фаховий рівень. Як наслідок – відсоток письменних серед німців був найвищим в Російській імперії.

Проте відсутність гнучкості й виваженості царату у здійсненні національної політики, ставка лише на силові методи вирішення питань, політика русифікації лише загострювали проблеми, доводили їх до антагонізмів. Недолуга імперська політика, в тому числі й в освітній галузі, не перетворювала переселенців на росіян, а робила їх чужими на новій батьківщині, врешті-решт виштовхувала їх за межі імперії, подалі від землі, яка не виправдала їхніх надій і сподівань на кращу долю й краще життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 15.07.2023).
2. Вдовенко В.В. Конференції вчителів німецьких початкових училищ на півдні України (кін. XIX – поч. XX ст.). *Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 13–14 травня 2004 р. Київ: Світогляд, 2004. С. 400–408.
3. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в УРСР (1917–1965). Київ: Радянська школа, 1966. 260 с.
4. Державний архів Одеської області. Ф. 42. Оп. 35. Спр. 2763. Арк. 2, 4–28.
5. Задерейчук І.П. Розвиток системи освіти в німців на Півдня України 1789– 1938 рр.: дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 «Історія України». Сімферополь, 2005. 245 с.
6. Замуруйцев О. Система початкової освіти у німецьких поселеннях Таврійської губернії в середині XIX – на початку XX ст. *Українознавчий альманах*. Вип. 13. 2013. С. 67–73.
7. Іваненко О.А. Культурно-освітнє життя етнічних меншин Наддніпрянської України: на прикладі Київського навчального округу (друга половина XIX – початок XX ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2021. 280 с.
8. Каненберг-Сандул О.К. Запровадження особливої системи місцевого самоврядування німецьких колоній на півдні України: історико-правовий аналіз (кінець XVIII ст. – 60-і рр. XIX ст.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Серія: Право. Вип. 61, т. 1. С. 26–31.
9. Культура і побут населення України: Навч. посібник. [Наулко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф. та ін.]. Київ: Либідь, 1993. 288 с.
10. Постернак С. Из історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–19 рр. Київ: Друкар, 1920. 127 с.
11. Сараєва О.В. Вплив діяльності земських установ на культурно-просвітницький розвиток національних меншин, в тому числі і німців, південно-східної України кінця XIX – початку XX століття. *Історичний архів*. 2009. Вип. 3. С. 71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2009_3_14 (дата звернення: 15.07.2023).
12. Сейтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи. Методичні рекомендації. Київ, 2019. 47 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/07/13/2020-07-13-avtonomya.pdf> (дата звернення: 15.07.2023).

REFERENCES

1. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity vid 30 veresnia 2020 r. № 898. [State standard of basic secondary education from September 30, 2020]. [in Ukrainian].
2. Vdovenko V.V. (2004). Konferentsii vchyteliv nimetskykh pochatkovykh uchylyshch na pivdni Ukrainy (kin. XIX – poch. XX st.). [Conferences of German primary school teachers in the south of Ukraine (late 19th – early 20th centuries)]. *Problemy intehratsii krymskykh repatriantiv v ukrainske suspilstvo. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv, 13–14 travnia 2004 r. Kyiv: Svitozhiad, S. 400–408.* [in Ukrainian].

3. Hrytsenko M.S. (1966). *Narysy z istorii shkoly v URSR (1917–1965)*. [Essays on the history of schools in the Ukrainian SSR (1917–1965)]. Kyiv: Radianska shkola, 260 s. [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti. [State archive of Odesa region] F. 42. Op. 35. Spr. 2763. Ark. 2, 4–28. [in Ukrainian].
5. Zadereichuk I.P. (2005). *Rozvytok systemy osvity v nimtsiv na Pivdnia Ukrainy 1789–1938 rr.* [Development of the education system among the Germans in the South of Ukraine 1789–1938]: dys... kand. istor. nauk: 07.00.01 “Istoriia Ukrainy”. Simferopol, 245 s. [in Ukrainian].
6. Zamuruitsev O. (2013). *Systema pochatkovoї osvity u nimetskykh poseleenniakh Tavriiskoi hubernii v seredyni XIX – na pochatku XX st.* [The system of primary education in the German settlements of the Tavria province in the middle of the 19th – at the beginning of the 20th century]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyp. 13. S. 67–73. [in Ukrainian].
7. Ivanenko O.A. (2021). *Kulturno-osvitnie zhyttia etnichnykh menshyn Naddnyprianskoi Ukrainy: na prykladi Kyivskoho navchalnogo okruhu (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)*. [Cultural and educational life of ethnic minorities of Trans-Dnieper Ukraine: on the example of the Kyiv educational district (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 280 s. [in Ukrainian].
8. Kanienberh-Sandul O.K. (2020). *Zaprovadzhennia osoblyvoi systemy mistsevoho samovriaduvannia nimetskykh kolonii na pivdni Ukrainy: istoryko-pravovyi analiz (kinets XVIII st. – 60-i rr. XIX st.)*. [Introduction of a special system of local self-government of German colonies in the south of Ukraine: historical and legal analysis (end of the 18th century – 60s of the 19th century)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. Vyp. 61, t. 1. S. 26–31. [in Ukrainian].
9. Naulko V.I., Artiukh L.F., Horlenko V.F. ta in. (1993). *Kultura i pobut naseleennia Ukrainy: Navch. posibnyk*. [Culture and life of the population of Ukraine: Education manual]. Kyiv: Lybid, 288 s. [in Ukrainian].
10. Posternak S. (1920). *Iz istorii osvithnoho rukhu na Ukraini za chasy revoliutsii 1917–19 rr.* [From the history of the educational movement in Ukraine during the revolution of 1917–19]. Kyiv: Drukar, 127 s. [in Ukrainian].
11. Saraieva O.V. (2009). *Vplyv diialnosti zemskykh ustanov na kulturno-prosvitnytskyi rozvytok natsionalnykh menshyn, v tomu chysli i nimtsiv, pivdenno-skhidnoi Ukrainy kintsia XIX – pochatku XX stolittia*. [The influence of the activity of Zemstvo institutions on the cultural and educational development of national minorities, including Germans, of southeastern Ukraine in the late 19th and early 20th centuries]. *Istorychnyi arkhiv*. Vyp. 3. S. 71–74. [in Ukrainian].
12. Seitosmanov A., Fasolia O., Markhlievski V. (2019). *Avtonomiya yak shlyakh do efektyvnoho menedzhmentu shkoly*. [Autonomy as a way to effective school management]. *Metodychni rekomendatsii*. Kyiv, 47 s. [in Ukrainian].